

Migracije i starenje otočnog stanovništva - pet iških priča

Klempić, Sanja; Podgorelec, Sonja

Source / Izvornik: **Migracijske i etničke teme, 2002, 18, 319 - 338**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:031816>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

UDK:314.7:612.67](497.5)(210.7 Iž)"1857/2001"
612.67:314.7](497.5)(210.7 Iž)"1857/2001"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 11. 2002.

Prihvaćeno: 28. 11. 2002.

SANJA KLEMPIĆ, SONJA PODGORELEC

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Migracije i starenje otočnog stanovništva – pet iških priča

SAŽETAK

Rad se bavi analizom kretanja broja stanovnika u razdoblju od 1857. do 2001. godine, s težištem na ulozi migracija u starenju stanovništva otoka Iža. Procesi koji su presudno utjecali na demografsku sliku otoka u dvadesetom stoljeću bili su veliki ratni gubici u dvama svjetskim ratovima te snažna i kontinuirana emigracija. Depopulacija je na Ižu započela već 1921. i traje do danas. Prema rezultatima posljednjeg popisa, na otoku živi svega 557 stanovnika, što je dvostruko manje nego u doba prvog popisa. Dominantni demoreprodukcijski procesi su depopulacija i starenje. Svi pokazatelji dobne strukture govore o izrazito dubokoj starosti stanovništva. Istodobno su snažni i povratnički tokovi migranata koji su mirovine ostvarili radeći izvan otoka, pa se time povećava udio staroga u ukupnom stanovništvu. Uz analizu demografskih pokazatelja, cilj rada bio je odrediti prisutne modele povratničke migracije starog stanovništva na primjeru nekoliko tipičnih migracijskih iskustava. Utjecaj migracija na životne cikluse starijeg iškog stanovništva autorice su pokušale predočiti s pomoću pet tipičnih otočnih priča prikupljenih intervjuiranjem stanovništva starog 60 i više godina tijekom istraživanja provedenog u listopadu 2001. Ako se nastavi tendencija odlaska mladog stanovništva i ne dode do značajnijih promjena u životnim perspektivama za to stanovništvo (otvaranje radnih mjesta, oživljavanje gospodarskih grana koje imaju budućnost na otoku i sl.) i ponašanju mladih otočana (onih koji i danas žive na otoku, ali i iseljenika) koji bi pratili takve nove programe, Iž će ostati u skupini ugroženih otoka kojima prijete daljnje starenje populacije i izumiranje

KLJUČNE RIJEČI: depopulacija, starenje, emigracija, povratnička migracija, umirovljenička migracija

Uvod

Otok Iž jedan je od stalno naseljenih otoka zadarskog arhipelaga. Smješten je u Srednjem kanalu, između otoka Ugljana na istoku te otoka Rave i Dugog otoka na zapadu. Površinom od 17,59 km² i, prema podacima posljednjeg popisa stanovništva, sa 557 stanovnika, pripada skupini malih¹ jadranskih otoka. Gustoća naseljenosti je 2001. iznosila 31,7 stanovnika/km². Prema administrativno-teritorijalnoj podjeli pripada gradu Zadru, od kojega je udaljen 26 km i kojemu oduvijek gravitira. Na istočnoj strani otoka razvila su se dva naselja²: Mali Iž, koji čini nekoliko zaseoka (Porovac, Makovac, Munčel, Knež i Komoševa), i Veli Iž.

¹ Prema klasifikaciji primjerenom veličini otoka i brojnosti stanovništva jadranskoga otočnog sustava, Iž, s površinom manjom od 50 km², ubrajamo u skupinu malih otoka.

² Stanovništvo se od 15. stoljeća bavi pomorstvom, ribarstvom i zemljoradnjom (uzgoj masline, vinove loze, smokve, rogača, naranče i limuna). Otok je u srednjem vijeku bio u sastavu zadarske oblasti. Prvi puta se spominje u 10. stoljeću. Posjede na Ižu imale su zadarske crkvene ustanove i plemićke obitelji (Fanfogna, Benja i dr.). U doba mletačko-turskih ratova doseljavaju izbjeglice s kopna. U 18. i 19. stoljeću Iž je bio jedno od najjačih središta pomorske privrede u tom dijelu Dalmacije. Od 1941. središte je jakog antifašističkog i oslobodilačkog prototalijanskog otpora; stoga na otoku nedostaje cijeli desetogodišnji naraštaj (rođeni

»Zbog svoje malobrojnosti (relativno manja gustoća stanovništva u usporedbi s kopnenim dijelovima), a djelomično i zatvorenosti, otočno je stanovništvo po svojim razvojnim odlikama izuzetno nestabilno« (Lajić, 1992: 35). Siromašna prirodna osnova Iža i nepovoljni društveno-gospodarski činioci odredili su demografska kretanja i procese. Dva najvažnija demoreprodukcijska procesa na otoku tijekom 20. stoljeća su ukupna depopulacija i starenje stanovništva.

Većina demografskih analiza starenja neke populacije ne posvećuje veću pažnju ulozi migracija u pojačavanju demografske dinamike rasta i pada te formiranju dobne strukture. Naime, migracija je nepostojanija i manje predvidljiva od drugih komponenta koje utječu na promjene unutar populacije; stoga su demografi skloniji baviti se zatvorenim populacijama. Posebice u međudržavnim migracijama izostaju mnogi biološki i bihevioralni parametri unutar kojih se natalitet i mortalitet najčešće analiziraju. Različite politike, prije svega ekonomska, određuju razine migracija, a katkad i njezine uzroke. Ipak, migracija ima mjerljive utjecaje na veličinu, stopu rasta te starosnu i etničku strukturu neke populacije.

U ovom ćemo radu, uz analizu prirodnoga kretanja, više pažnje posvetiti ulozi migracija u starenju male populacije, kakvoj pripada stanovništvo Iža. Ujedno, cilj nam je odrediti prisutne modele povratničke migracije starog stanovništva na primjeru nekoliko tipičnih migracijskih iskustava. Utjecaj migracija na životne cikluse starijega iškog stanovništva pokušat ćemo predočiti s pomoću pet tipičnih otočnih priča prikupljenih intervjuiranjem stanovništva starog 60 i više godina, tijekom istraživanja provedenog u listopadu 2001.³

Noviji demografski razvoj otoka Iža

Prvi precizniji podaci o broju stanovnika otoka Iža potječu iz 1527., kada je Veli Iž imao 174, a Mali Iž 135 stanovnika. Od tada pa do 1857. broj otočnog stanovništva kretao se između 200 i 1400.

Prvi sveobuhvatni službeni popis stanovništva 1857. zabilježio je 1408 stanovnika na otoku, od toga 722 u Velome i 404 u Malom Ižu. Taj se broj konstantno povećavao do 1921. kada je na otoku bilo 2759 stanovnika. Međutim, popis 1921. nije proveden jer je Iž bio pod talijanskom vlašću, pa je broj stanovnika 1924. samo procijenjen.⁴

Međupopisno razdoblje 1857.–1869. najdinamičnije je u ukupnom kretanju broja stanovnika Iža s prosječnim godišnjim rastom od 1,72%, što je gotovo tri puta brže od rasta ukupnog stanovništva dalmatinskih otoka (0,65%). Mali Iž bilježi relativno najveći porast u razdoblju 1869.–1880. (prosječno 1,97% godišnje), a Veli Iž u narednome, 1880.–1890. (prosječno godišnje 1,43%).

između 1916. i 1924.) stanovništva poginuloga tijekom rata. Danas je u ljetnim mjesecima donekle prisutan turizam, a u Velom Ižu postoji marina. Otok je trajektnom linijom i brodom povezan sa Zadrom.

³ Istraživanje je na uzorku stanovnika triju otoka zadarske otočne skupine, Iža, Dugog otoka i Ugljana, vodio Ivan Lajić, a uz autorice rada sudjelovao je i Dragutin Babić.

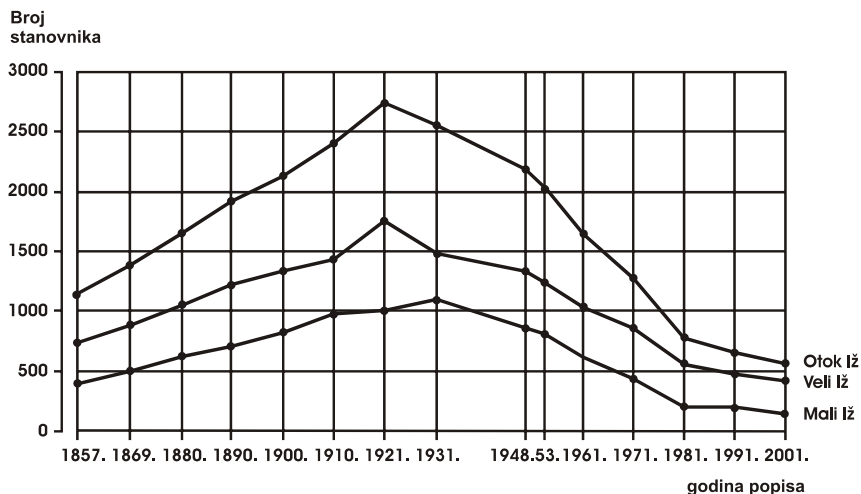
⁴ Alfonso Cvitanović (1989) navodi da je Veli Iž te godine imao 1463 stanovnika, što bi značilo da je otok imao 2469 stanovnika.

Tablica 1: Kretanje broja stanovnika otoka Iža od 1857. do 2001.

Godina	Mali Iž			Veli Iž			Ukupno		
	Broj stanovnika	Lančani indeks	Stopa prosječne god. promjene	Broj stanovnika	Lančani indeks	Stopa prosječne god. promjene	Broj stanovnika	Lančani indeks	Stopa prosječne god. promjene
1857.	404	-	-	722	-	-	1126	-	-
1869.	488	120,8	1,57	897	124,2	1,80	1385	123,0	1,72
1880.	607	124,4	1,97	1044	116,4	1,37	1651	119,2	1,59
1890.	702	115,7	1,45	1205	115,4	1,43	1907	115,5	1,44
1900.	811	115,5	1,44	1318	109,4	0,89	2129	111,6	1,10
1910.	971	119,7	1,79	1431	108,6	0,82	2402	112,8	1,21
1921.	1006	103,6	0,32	1753	122,5	1,84	2759	114,9	1,43
1931.	1079	107,3	0,7	1484	84,7	-1,66	2563	92,9	-0,70
1948.	861	79,8	-1,32	1321	89,0	-2,32	2182	85,1	-0,95
1953.	810	94,1	-1,22	1224	92,7	-1,50	2034	93,2	-1,40
1961.	617	76,2	-3,38	1021	83,4	-2,26	1638	80,5	-2,70
1971.	454	73,6	-3,04	847	82,9	-1,86	1301	79,4	-2,29
1981.	212	46,7	-7,26	556	65,6	-4,15	768	59,0	-5,15
1991.	189	89,2	-1,15	468	84,2	-1,71	657	85,5	-1,56
2001.	147	77,7	-2,50	410	87,6	-1,32	557	84,8	-1,65

Izvori: M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SRH 1857-1971*, Zagreb, 1979; Popis stanovništva 1991. i 2001., DZS, Zagreb

Slika 1: Kretanje broja stanovnika otoka Iža od 1857. do 2001.

Sredinom 19. stoljeća započinje emigracija stanovništva, i to uglavnom u prekomorske zemlje. U prvoj fazi nije masovna. Broj stanovnika na otoku raste, prvenstveno zbog visokog prirodnog prirasta koji nadoknađuje emigracijski gubitak stanovništva. Prirodni prirast formira se kao razlika vrlo visokog nataliteta i još uvijek visokog mortaliteta. U razdoblju od 1857. do 1900. stope nataliteta su se kretale od 40 do 45%, a mortaliteta od 15 do 26%, što je rezultiralo prirodnim prirastom od 17 do 24%.⁵

U međupopisnom razdoblju 1857.–1869. zabilježen je nagli porast broja stanovnika otoka Iža, dok stanovništvo zadarskih otoka u cjelini stagnira. U međupopisnom razdoblju 1869.–1880. zadarski otoci imaju prosječnu godišnju stopu rasta od 1,2%, a otok Iž 1,59%. Na kraju stoljeća broj stanovnika i dalje raste, usprkos sve intenzivnijoj emigraciji. U posljednjem desetljeću 19. stoljeća na Ižu je zabilježena najviša stopa nataliteta: 44,8%. Od tada se neprestano smanjuje.

»U periodu između 1890. i 1921. glavnina otoka i otočnih skupina doživljava kulminaciju broja stanovnika nakon čega će uslijediti, uz kratkotrajni poratni prekid, depopulacija koja se neće zaustaviti do danas« (Lajić, 1992: 13). Na početku 20. stoljeća nastavlja se vrlo intenzivno iseljavanje s Iža, što će se negativno odraziti na demografske procese. Osim izravnog smanjenja broja stanovnika, migracije će izazvati i vrlo brze poremećaje u biološkoj reprodukciji stanovništva.

U razdoblju 1900.–1910. udvostručio se broj stanovnika na otoku, uz napomenu da je Mali Iž udvostručenje doživio deset godina ranije. Usprkos visokome ratnome mortalitetu u Prvome svjetskom ratu (vojne i civilne žrtve), pomoru od gladi i epidemiji španjolske gripe, Iž u razdoblju 1910.–1921. bilježi porast broja stanovnika. To je razdoblje demografski značajno jer je posljednje u kojemu otok doživljava porast broja stanovnika. Prema procjenama, godine 1921. Iž ima najveći broj stanovnika u svojoj povijesti. Nakon 1921. započinje stalno smanjenje broja stanovnika (između 1921. i 1931. za 0,7%) uzrokovano nižim prirodnim prirastom, velikim brojem ratnih žrtava među mladom populacijom i nastavkom intenzivnog iseljavanja. Ipak, u prvih deset godina Mali Iž još bilježi pozitivnu prirodnu promjenu od 0,7% godišnje.

U narednome međupopisnom razdoblju, od 1931. do 1948, broj stanovnika se smanjio za 11%, a prosječna je godišnja promjena iznosila -0,95%. Sve jača populacijska regresija rezultat je naglog pada broja živorođenih, što je posljedica promjena u dobnim i spolnim strukturama zbog gubitka mladog stanovništva u dvama ratovima i migracijama. S obzirom na broj stanovnika, Mali Iž je imao posebno velik broj žrtava u Drugome svjetskom ratu (više od 200). Javlja se i spolna neravnoteža u korist žena.

Između 1921. i 1953. broj stanovnika se smanjuje, uglavnom zbog iseljavanja, ali prirodna promjena još je pozitivna pa usporava ukupnu depopulaciju. Od 1953. Iž ima negativnu prirodnu promjenu (prirodnu depopulaciju) što pojačava ukupnu depopulaciju, a istodobno ima jaku emigraciju (negativni migracijski saldo). »U mirnodopskim uvjetima prirodna depopulacija nastaje, ne samo kao odraz pada nataliteta ispod razine mortaliteta, već i zbog emigracijom 'okrnjene' dobne strukture (u dobi 20–40 godina)« (Wertheimer-Baletić, 1997: 68).

⁵ Podaci su izneseni prema A. Cvitanoviću (1989).

U razdoblju od 1948. do 1953. depopulacija je zahvatila cjelokupno dalmatinsko otočno područje. Zbog sve većeg iseljavanja i denataliteta jača njezin intenzitet. Demografska slika Iža pogoršava se daljnjim iseljavanjem vitalnijeg dijela stanovništva s otoka na kopno. Intenzitet depopulacije na Ižu raste i kulminira u međupopisnom razdoblju 1971.–1981. kada je negativna prirodna promjena za Iž iznosila 5,15%. Oba naselja su zahvaćena depopulacijom, ali snažnije Mali Iž. Prema podacima popisa 1991. u odnosu na 1981. dolazi do smanjenja intenziteta depopulacije, premda demografi sumnjaju u valjanost prikupljenih podataka tog popisa.⁶

Danas Iž ima 557 stanovnika ili dvostruko manje nego 1857. U razdoblju od 1948. do 2001. broj žitelja Malog Iža smanjio se sa 861 na 147 ili za 82,9%, a Velog Iža sa 1321 na 410 ili za 69%. Posljednjih trideset godina oba naselja na otoku imaju prirodni pad broja stanovnika koji je bio najveći tijekom 1984. kada se u Malom Ižu nije rodilo ni jedno, a u Velom Ižu samo dvoje djece; istodobno je umrlo deset Maloižana i dvadeset Veloižana.

Tablica 2: Prirodno kretanje stanovništva Malog Iža i Velog Iža između 1971. i 2000.

Međupopisno razdoblje	Naselje	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirodni prirast/pad
1971.–1980.	Mali Iž	7	72	-65
	Veli Iž	42	141	-99
	Ukupno	49	213	-164
1981.–1990.	Mali Iž	6	66	-60
	Veli Iž	28	150	-122
	Ukupno	34	216	-182
1991.–2000.	Mali Iž	5	55	-50
	Veli Iž	29	134	-105
	Ukupno	34	189	-155

Izvor: Tablogrami *Rođeni i umrli po naseljima*, DZS, 1971.–2000, Zagreb

Utjecaj migracija na starenje populacije

U migracijskom smislu demografsku prošlost otoka Iža podijeliti ćemo na dva razdoblja. Prvo traje od sredine 19. stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata, a karakte-

⁶ Ivan Lajić (1992: 215) sumnja u ustanovljeni broj zbog prethodnoga međupopisnog razdoblja u kojem je zabilježeno negativno prirodno kretanje. Tzv. posredni indikatori migracijskih tokova, primjerice promijenjen broj djece u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, veće zapošljavanje, pojačanje prometnih tokova i sl., ne upućuju na veće promjene u odnosu na prethodna depopulacijska razdoblja. Migracijski saldo dalmatinskih otoka u razdoblju 1981.–1991. iznosi 6938 useljenika više no iseljenika. Najveći pozitivni migracijski saldo među otočnim skupinama bilježe zadarski, šibenski i trogirski otoci. Porast broja stanovnika tumači se i političkim promjenama u doba popisa 1991. koje su utjecale da se dio vanjskih iseljenika izjasni kao stalno otočno stanovništvo, a na dio unutarnjih migranata utjecala je izmjena poreznog zakona na kuće za odmor (Lajić, 1994).

rizira ga prekomorska migracija. Sve do kraja 19. stoljeća emigracija je uglavnom slabijeg intenziteta te bez masovnijih obilježja. U to doba velik broj Veloizana plovi na različitim brodovima širom svijeta. »Novčano gospodarstvo snažno se odrazilo na otoku ne samo u povećanju broja stanovnika i gradnji kuća nego i u podizanju novih maslinika i vinograda te u jačanju ribarstva i brodarstva« (Cvitanović, 1989: 85). U Velom Ižu je 1866. otvorena jednorazredna pučka škola, 1890. pošta, a dvije godine kasnije uvedena je redovna parobrodka veza sa Zadrom. Godine 1911. izgrađene su Potrošačka zadruga i štedionica te Uljarska zadruga, a nešto kasnije otvorena je čitaonica.

Pred kraj 19. i na početku 20. stoljeća prekomorska emigracija poprima masovan karakter, posebice nakon Prvoga svjetskog rata, zbog nepovoljnih političkih i gospodarskih okolnosti.⁷ U prekomorskim migracijama mnogo više sudjeluju Veloizani, s obzirom da su se tradicionalno bavili pomorstvom pa su im bile dostupnije informacije o životu u prekomorskim zemljama. Razvijeno ribarstvo zadržalo je više Maloizana na otoku. Migracije su mahom selektivne: većinom iseljavaju muškarci između 20 i 40 godina starosti, što negativno utječe na nupcijalitet, natalitet i dobno-spolni sastav stanovništva. Glavno odredište migracija su Sjedinjene Države, a nakon 1921. i uvođenja restriktivnih mjera za imigrante iz slavenskih zemalja Ižani sele u Kanadu, Južnu Ameriku i Australiju.

Drugo razdoblje migracija započinje 1945. i traje do danas. Nakon Drugoga svjetskog rata Iž gospodarski zaostaje i to je glavni uzrok poslijeratnog emigracijskog vala stanovništva. Odmah nakon rata odlazi dio sudionika NOR-a koji se zapošljava u JNA ili sl., pa seli u gradska središta širom bivše države.

U to doba forsira se industrijalizacija Hrvatske koja je urbano utemeljena, pa dolazi do razvoja obalnih gradskih središta. Istodobno se odvija deagrarizacija i ruralni egzodus koji nije zaobišao ni otok Iž, te se od pedesetih godina obnavljaju snažni emigracijski tokovi s otoka. Dio stanovništva odlazi u prekomorske zemlje i Zapadnu Europu. Međutim, u tom je razdoblju intenzivniji migracijski smjer otok – gradovi. Ižani napuštaju poljoprivredu i sele u gradove (Zadar, Split, Rijeka, Zagreb i sl.) te se zapošljavaju u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima. U tom razdoblju jednakim intenzitetom odlaze muškarci i žene. Migracije iz Malog Iža izrazitije su nakon 1969. kada je zatvorena tvornica tekstila »Ižanka«. Dugotrajna emigracija negativno je utjecala na demografske procese na otoku, pa je nastupila depopulacija i izrazito starenje, gotovo izumiranje, stanovništva. U isto doba, šezdesetih godina, počinju povratnički tokovi vojnih umirovljenika podrijetlom s otoka. Ipak, povratničke migracije znatno su slabijeg intenziteta od iseljavanja. Jedan od velikih nedostataka je što na otoku ne postoji srednja škola, pa su mladi nakon osmogodišnje prisiljeni otići u Zadar na školovanje, a s njima često odlaze i njihovi roditelji. Od 1857. do 1981. s otoka Iža odselilo se 2336 stanovnika, od toga 1246 iz Velog Iža i 1090 iz Malog Iža.⁸

⁷ Nakon Prvoga svjetskoga rata propao je »Austrijski Lloyd«, na čijim je brodovima plovio velik broj veloizkih pomoraca. Propala je brodogradnja, a od poljoprivrede se nije moglo živjeti zbog agrarne prenapučenosti. Pred kraj 19. stoljeća pad cijena dalmatinskog vina, donošenje »vinske klauzule« i filoksera uništile su dalmatinsko vinogradarstvo, a time i seljake. Međutim, vinova loza nikada nije bila glavna poljoprivredna kultura na Ižu; to je bila maslina. Krška prirodna osnova i manjak vode nisu preduvjeti za razvijenu poljoprivrednu proizvodnju.

⁸ Prema Cvitanoviću (1989: 131).

Imigracijski tokovi gotovo su zanemarivi i uglavnom je riječ o ženidbenim migracijama ili otočanima koji se nakon mirovine vraćaju u rodno mjesto. Međutim, taj oblik imigracije, posebno aktualan devedesetih godina, ne pridonosi poboljšanju dobne strukture i gospodarskom razvoju jer je riječ o starijim ljudima, manje sklonim inovacijama.

Tablica 3: Stanovništvo otoka Iža prema migracijskim obilježjima 1991.

Naselje	Ukupno	Od rođenja stanuju u istom mjestu	Doseljeni u naselje stalnog stanovanja				
			Svega	Iz iste općine	Iz druge općine	Iz inozemstva	
						Svega	Od toga s područja bivše Jugoslavije
Mali Iž	189	159	30	13	13	3	3
Veli Iž	468	366	102	50	33	11	10
Ukupno	657	525	132	63	46	14	13

Izvor: Popis stanovništva 1991, Tablogram 1-1-6, Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, DZS, Zagreb

Prema popisu 1991. na otoku je živjelo 79,9% autohtonoga i 20,1% alohtonog stanovništva. Od ukupnog stanovništva 9,6% doselilo se iz iste općine, 7% iz neke druge općine u Hrvatskoj, a ostali su doseljeni iz inozemstva, uglavnom s područja bivše Jugoslavije. Analizirajući spolnu strukturu doseljenog stanovništva primjećujemo da prevladavaju žene (67,2%), pa pretpostavljamo da je uglavnom riječ o ženidbenim migracijama.

Migracijski saldo i opće kretanje stanovništva

U međupopisnom razdoblju 1971.–1981. neto migracijski saldo za otok u cijelosti iznosio je -369 osoba. To znači da je u desetogodišnjem razdoblju toliko više stanovnika iselilo s Iža nego što je doselilo. Relativni migracijski saldo otoka iznosi -28,4%. Mali Iž je u tom razdoblju imao apsolutni neto migracijski saldo -177, a relativni -38,9%, što jasno pokazuje veliki gubitak stanovništva migracijom.

Tablica 4: Migracijski saldo otoka Iža u razdoblju od 1971. do 2001.

Naselje	1971.–1981.	1981.–1991.	1991.–2001.
Mali Iž	-177	37	8
Veli Iž	-192	44	47
Ukupno	-369	71	55

Izvor: izračunano prema podacima iz tablice 1 i tablice 2

Prema tipu općeg kretanja stanovništva,⁹ oba iška naselja pripadaju tipu E4-izumiranju. Prirodno kretanje i međupopisna promjena su negativni, s tim da je stopa prirodnog smanjenja manja od popisom ustanovljene stope smanjenja. Dva iduća međupopisna razdoblja zabilježila su pozitivni migracijski saldo, tip I4, odnosno vrlo slabu regeneraciju imigracijom, što znači da je prirodno kretanje i popisom ustanovljeno kretanje negativno, a stopa popisom ustanovljenog smanjenja manja je od stope prirodnog smanjenja. Teško je govoriti o regeneraciji s obzirom da mlado stanovništvo i dalje napušta otok, a vraća se staro stanovništvo, uglavnom umirovljeno.

Sastav stanovništva prema dobi i spolu

Dobna struktura pokazuje broj stanovnika u pojedinim dobnim skupinama, a kod prikaza obično se formiraju jednogodišnje ili petogodišnje dobne skupine.¹⁰ Na dobnu strukturu utječu natalitet, mortalitet, migracije i vanjski činioci. Izražene emigracije, i to većinom stanovništva od 20 do 40 godina, utjecale su na smanjenje toga kontingenta u ukupnom stanovništvu. Odlazi fertilno stanovništvo, što negativno utječe na fertilitet i natalitet.

Tablica 5: Koeficijent starosti stanovnika Malog Iža i Velog Iža 1961., 1981. i 2001., (u %)

Naselje	1961.	1981.	2001.
Mali Iž	22,2	58,0	63,9
Veli Iž	27,1	49,3	49,5
Ukupno	25,3	51,7	53,0

Izvor: izračunano prema rezultatima popisa 1961., 1981. i 2001.

Koeficijent starosti osnovni je pokazatelj starenja koji stavlja u odnos udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Kada je veći od 12%, smatra se da populacija počinje starjeti. Podaci iz popisa 1961. pokazuju da je udio starih (60 i više godina) na Ižu bio 25,3%, a 1981. je njihov udio dva puta veći (51,7%). Usprkos pozitivnome migracijskom saldu, udio starog stanovništva raste, tako da je 2001. iznosio 53%, što govori da imigracija uključuje uglavnom starije stanovništvo.

Kod podjele stanovništva na velike dobne skupine dobnna struktura je temeljena na udjelu mladoga (0–19 godina), zrelog (20–59) i starog (60 i više) stanovništva. Udio

⁹ Tip općeg kretanja pokazuje odnos i utjecaj prirodnog prirasta i prostorne pokretljivosti u određenom razdoblju (prema Friganoviću, 1990: 101). Opće kretanje može biti egzodusno (emigracijsko, E) ako je migracijski saldo negativan, ili imigracijsko (I), ako je pozitivan. Egzodusno se dijeli na: E1 – emigracija, E2 – depopulacija, E3 – izrazita depopulacija i E4 – izumiranje. Imigracijsko kretanje dijeli se na: I1 – ekspanziju imigracijom, I2 – regeneracija u imigracijom, E3 – slabu regeneraciju imigracijom i I4 – vrlo slabu regeneraciju imigracijom.

¹⁰ »Prilikom popisa stanovništva i, uopće u demografskoj statistici, dob ili starost stanovništva u pravilu se definira ili prema navršenim godinama života, tj. prema godinama navršenim na dan posljednjeg rođendana prije popisa, ili prema kalendarskim godinama« (Wertheimer-Baletić, 1999: 348).

starog stanovništva 1981. i 2001. prelazio je 50%, što znači da je svaki drugi stanovnik Iža imao 60 ili više godina. Udio mladog stanovništva je 1961. iznosio 25,5% i bilo ga je nešto više nego staroga, a 2001. ima ga samo 11,5% ili gotovo pet puta manje nego staroga. Takva situacija na Ižu posljedica je intenzivne i kontinuirane emigracije zbog koje se smanjuje natalitet i u kojoj sudjeluje uglavnom mlađe stanovništvo.

Tablica 6: Stanovništvo Iža prema velikim dobnim skupinama 1961., 1981. i 2001., (u %)

Godina	0–19	20–59	60 i više	Nepoznato	Ukupno
1961.	25,5	49,1	25,3	0,2	100,0
1981.	9,6	38,0	51,7	0,7	100,0
2001.	11,5	35,2	53,3	-	100,0

Tablica 7: Indeks starosti stanovnika Malog Iža i Velikog Iža 1961., 1981. i 2001.

Naselje	1961.	1981.	2001.
Mali Iž	0,86	7,69	7,83
Veli Iž	1,07	4,72	3,83
Ukupno	0,99	5,36	4,56

Izvor: izračunano prema rezultatima popisa 1961., 1981. i 2001.

Indeks starosti prikazuje odnos broja stanovnika starijih od 60 i mlađih od 20 godina. Kada je vrijednost indeksa veća od 0,40 ili 40%, znači da je stanovništvo ušlo u proces starenja. Indeks 1961. iznosi 0,99 i pokazuje poodmakli proces starenja. U njegovoj vrijednosti očituje se dugoročni pad nataliteta, emigracija i stalno povećanje udjela starog stanovništva. S obzirom da su se ekstremni depopulacijski trendovi i proces starenja stanovništva nastavili, indeks je 1981. naglo porastao pa mu je vrijednost iznosila 5,36. Dvadeset godina kasnije smanjuje se i iznosi 4,56, ali više kao rezultat mortaliteta nego pomlađivanja stanovništva. Ako analiziramo tip stanovništva prema dobnom sastavu kombiniranom klasifikacijom¹¹ koja za kriterij uzima indeks starosti, stanovništvo Iža 1961. pripada tipu duboke starosti, a 1981. i 2001. izrazito duboke starosti.

Prosječna starost stanovništva označava srednje godine života stanovništva u trenutku popisa. Godine 2001. aproksimativna prosječna starost stanovnika Iža bila je 55,1. U prosjeku su žene nešto starije (56,1) od muškaraca (53,9).

Dramatičan porast upotrebe pojma ovisnosti najčešće je izražen vezano uz probleme starenja i promjene strukture populacije. Koncept ovisnosti zasniva se na odnosu broja osoba koje ne pridonose produktivnom potencijalu države i zbog toga se smatraju »ovisnima«. Razlikujemo koeficijent ukupne dobne ovisnosti, dobne ovisnosti mladoga i dobne ovisnosti starog stanovništva. Postoje, dakako, mnogi problemi s obzirom da u dobnim skupinama koje pripadaju produktivnima ne rade svi, a unutar neproduktivnih

¹¹ Tip stanovništva prema dobnom sastavu, kombinirana klasifikacija: mladost, na pragu starenja, starenje, starost, duboka starost i izrazito duboka starost (prema: Nejašmić, 1991: 175).

nisu svi na teret. To je stanje posebice prisutno na hrvatskim otocima. Stopa nezaposlenosti mlađih osoba visoka je i često predstavlja i veći problem nego velik broj ostarjelih otočana s mirovinama ili bez njih, koji vrtlarenjem i ribarenjem dopunjuju kućni proračun. Koncept je dovoljan samo za jednostavan opis stanja. Sva tri koeficijenta dobne ovisnosti Iža potvrđuju ranije utvrđenu izrazito duboku starost (tablica 8).

Tablica 8: Koeficijenti dobne ovisnosti stanovnika otoka Iža prema popisima 1961., 1981. i 2001.

Godina	Koeficijenti dobne ovisnosti		
	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	Koeficijent dobne ovisnosti mlađih	Koeficijent dobne ovisnosti starih
1961.	55,70	29,42	26,28
1981.	112,53	13,65	98,89
2001.	115,89	18,99	96,89

Izvor: izračunano prema rezultatima popisa 1961., 1981. i 2001.

Struktura stanovništva prema spolu pokazuje brojčani odnos muškoga i ženskog stanovništva u ukupnome. Određena je prirodnim kretanjem, migracijama i različitim vanjskim činiocima (primjerice ratom). Osnovni pokazatelji kojima se služimo su koeficijenti feminiteta i maskuliniteta. Koeficijent feminiteta pokazuje broj žena na 1000 muškaraca. Kada jedan ili drugi koeficijent imaju vrijednost veću ili manju od 1000, upućuju na neravnotežu u zastupljenosti spolova u ukupnom stanovništvu. U svim poslijeratnim popisima na Ižu prisutna je spolna neravnoteža. Godine 1948. na otoku su na sto muškaraca bile 143 žene, što je posljedica pogibije velikog broja muškaraca u Drugome svjetskom ratu i selektivnosti migracija u prethodnim razdobljima. Spolna neravnoteža s vremenom se smanjila, pa koeficijent feminiteta 1971. iznosi 1231,6. Međutim, deset godina kasnije njegova vrijednost raste na 1378,9; slijedi ponovno smanjenje, pa je 2001. iznosio 1167,3, što je rezultat mortaliteta starijih dobnih skupina u kojima većinu čine žene. Tako malene populacije vrlo su osjetljive na bilo kakvu promjenu.

Tablica 9: Koeficijent feminiteta stanovništva Iža od 1948. do 2001.

Godina	Koeficijent feminiteta
1948.	1432,5
1953.	1306,1
1961.	1268,7
1971.	1231,6
1981.	1378,9
1991.	1273,3
2001.	1167,3

Izvor: izračunano prema popisima 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001.

U općoj populaciji redovito se rađa 5–6 postotaka više muške nego ženske djece. S porastom životne dobi povećava se udio žena jer one u prosjeku duže žive od muškaraca. Godine 2001. u ženidbenoj dobi (20–29) na Ižu je bilo devetnaest žena i trinaest muškaraca. Spolna neravnoteža negativno utječe na broj sklopljenih brakova i fertilitet, pa time i natalitet.

Tablica 10: Stanovništvo Iža prema spolu 1961., 1981. i 2001.

Godina	Muškarci		Žene	
	Broj	%	Broj	%
1961.	722	44,1	916	55,9
1981.	322	42,2	444	57,8
2001.	257	46,1	300	53,9

Izvor: izračunano prema rezultatima popisa 1961., 1981. i 2001.

Dobno-spolni sastav stanovništva Iža prikazali smo u obliku triju dobnih piramida (slika 2, 3 i 4). Uspoređujući dobne piramide stanovništva 1961., 1981. i 2001. vidljivi su utjecaji različitih činilaca iz prethodnih razdoblja (smanjenje nataliteta, migracije i ratni gubici stanovništva) na njihovo formiranje.

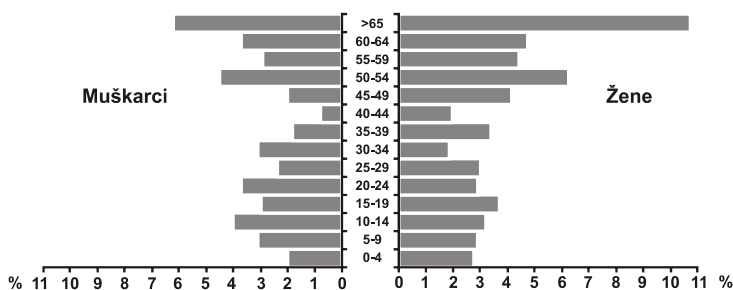
Poremećaji u dobno-spolnoj strukturi izazvani posljedicama rata dolaze do izražaja u analizi dobne piramide iz 1961., koja izgleda okrnjena. Dječja je baza vrlo uska. Očito je suženje i prevlast žena u dobnim razredima 40–44 i 45–49 godina. Kako sami Ižani kažu, zbog Drugoga svjetskog rata u kojemu je poginulo oko 300 Ižana, na otoku nedostaje cijeli desetogodišnji naraštaj muškaraca, pa je izrazit višak žena u fertilnoj dobi. Osim visokoga ratnog mortaliteta (uglavnom muškaraca), i migracije sudionika NOR-a utjecale su na smanjenje stanovništva u fertilnoj dobi, i to izrazitije u muškim dobnim razredima. Erozija dobne piramide u fertilnoj dobi negativno će se odraziti na visinu nataliteta u kasnijim razdobljima. Višak žena, osim u fertilnim razredima, naglašen je u dobnom razredu ≥ 65 godina.

U dobnoj piramidi 1981. dječja je baza do 15 godina vrlo uska. U stanovništva starijega od 44 godine očit je nesrazmjer žena i muškaraca, u korist žena. Piramida je obrnuto položena, tako da je dječja baza najuža, a prema starijim dobnim razredima se širi. To je rezultat smanjenog nataliteta i povećanja starijih dobnih razreda. Okrnjenost piramide vidljiva je u dobnom razredu 35–39, a to je naraštaj rođen u ratu. Izrazito veći broj muškaraca zapaža se u dobnim razredima 25–29, 30–34 i 35–39, što je nepovoljno za sklapanje brakova, dok se višak žena zapaža u dobnim razredima od 55 godina naviše.

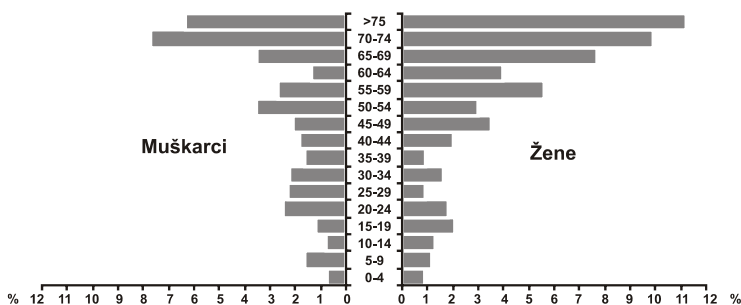
Dobno-spolna piramida 2001. vrlo je slična onoj 1981: gotovo se preokrenula. Dječja baza je vrlo uska, a udio starijih dobnih skupina sve je veći. Izrazito je veći udio žena u dobnom razredu »75 i stariji«.

U svim poslijeratnim popisima dolazi do kontinuiranog smanjenja sveukupnog broja kućanstava i prosječnog broja članova kućanstava u oba naselja na otoku. Godine 1948. na Ižu je bilo 578 kućanstava; taj se broj u četrdesetogodišnjem razdoblju prepolovio, tako da popis 1991. bilježi svega 284 kućanstva, od toga 82 u Malom Ižu i 202 u Velome.

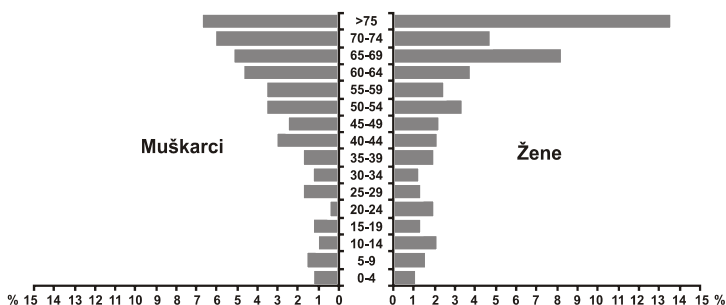
Slika 2: Dobno-spolna struktura stanovnika otoka Iža 1961.

Slika 3: Dobno-spolna struktura stanovnika otoka Iža 1981.

Slika 4: Dobno-spolna struktura stanovnika otoka Iža 2001.

Smanjenje je izrazito nakon 1961. kao posljedica dugotrajnih i vrlo intenzivnih migracija i denataliteta. U ukupnom broju kućanstava uočavamo velik udio samačkih, koja su na otocima uglavnom staračka i nastaju nakon smrti jednog od bračnih drugova. Njihov udio stalno se povećava i 1991. je iznosio 37,7% od ukupnog broja kućanstava, tj. u svakom trećem kućanstvu na otoku Ižu živjela je jedna osoba. Mali Iž ima mnogo lošije pokazatelje: 45% kućanstava su samačka. Dvočlanih je kućanstava na otoku bilo 27,7%, i to su većinom kućanstva starijega bračnog para čija djeca više ne žive na otoku. Dakle, u ukupnoj strukturi 65% čine dvočlana i samačka kućanstava.

Prosječan broj članova kućanstava smanjio se sa 3,8 1948. na svega 1,9 1991, iz čega proizlazi da u jednom kućanstvu na Ižu žive prosječno jedva dva člana.

Tablica 11: Kućanstva Malog i Velog Iža prema broju članova 1961.–1991.

Godina	Naselja	Ukupno	Obiteljska prema broju članova							Nisu obiteljska	
			2	3	4	5	6	7	8 i više	Samačka	Višečlana
1961.	Mali Iž	193	40	38	28	21	16	6	3	41	-
	Veli Iž	324	89	68	45	34	31	4	3	50	-
	Ukupno	517	129	106	73	55	47	10	6	91	-
1971.	Mali Iž	157	38	28	12	27	9	1	1	41	-
	Veli Iž	285	100	47	43	20	16	8	4	47	-
	Ukupno	442	138	75	55	47	25	9	5	88	-
1981.	Mali Iž	108	36	11	6	2	2	1	-	46	4
	Veli Iž	248	93	37	23	9	6	-	-	74	6
	Ukupno	356	129	48	29	11	8	1	-	120	10
1991.	Mali Iž	82	16	9	7	4	1	-	3	37	5
	Veli Iž	202	61	26	27	10	3	2	-	70	3
	Ukupno	284	77	35	34	14	4	2	3	107	8

Izvori: Popisi stanovništva 1961., 1971., 1981. i 1991.

Tablica 12: Ukupan broj kućanstava i prosječan broj članova kućanstava otoka Iža od 1948. do 1991.

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Broj kućanstava	578	558	517	442	356	284
Prosječan broj članova	3,8	3,6	3,2	2,9	2,2	1,9

Izvori: kao u prethodnoj tablici

Konceptualni modeli umirovljeničkih migracija prisutni u otočnoj populaciji

Devedesetih godina 20. stoljeća znatno napreduje razvoj konceptualnih modela umirovljeničke migracije. Oni se ne suprotstavljaju izravno jedan drugome, već imaju različite tipove ishodišnih točaka: životni ciklus pojedinca, proces donošenja odluke o migraciji, prostorna neravnoteža nastanjivanja i identitet mjesta. Povratničke migracije starijih otočana, kao podvrsta cikličkih migracija, sadrže elemente različitih modela.

Jedan smjer teorijskog razvoja tendira usmjeriti pozornost na životni ciklus migranta, naglašavajući one ključne (pokretačke) mehanizme povezane sa životnim događajima i mogućnostima. Takva konceptualizacija proizlazi iz demografske i razvojne perspektive i u skladu je s drugim problemima gerontoloških istraživanja. Warnes (1992), primjerice, razvija dugačku listu događaja tijekom nečijega životnog ciklusa koji se, u prosjeku, odvijaju u različitoj dobi. Poredao ih je i raspravio potrebe vezane uz seljenja

i uzorke mobilnosti povezane s njima. U kasnijoj životnoj dobi lista uključuje umirovljenje, udovištvo i gubitak snage (krhkost, pad). Dakle, u intervjuima starijih Ižana saznali smo u kojem trenutku života odlaze s otoka, što im je bio poticaj za odlazak te u kojem su se razdoblju i zašto vratili, ili – za one koji nisu nikada napustili otok – što ih je na njemu zadržalo. Ujedno smo ustanovili kada su s otoka otišla njihova djeca, što je također utjecalo na kvalitetu njihova života.

Priroda moderne tehnologije vrši pritisak na strukturu seljenja starijih ljudi koja rezultira trima temeljnim tipovima selidbe. Prvi uključuje nedavno umirovljene starije ljude koji su najčešće još u cjelovitom braku, razmjerno zdravi i imaju dovoljan prihod pa postoje društveni pritisci na neke od njih da presele radi životnog stila ili zabave i društva (*amenity migration*¹²). Taj pritisak uglavnom nije velik i takvih migranata u nas još nema mnogo; pogotovo ih nismo zatekli na Ižu. Kada je pak riječ o otočanima koji su radni vijek proveli izvan otoka i nakon umirovljenja se vratili, odluka o povratku najčešće je, kao što ćemo razabrati iz njihovih životnih priča, donesena još u trenutku odlaska s otoka.

U drugom tipu selidbe sudjeluju starije osobe koje su doživjele blaže oblike nesposobnosti i na njih je pritisak za seljenje veći, a posebice na one koji su uključeni u tzv. institucionalno seljenje, kada njihovi zdravstveni problemi prerastu mogućnosti obitelji da skrbe za njih u njihovu domu. S obzirom da na otoku u kućanstvima većina starijih živi sama ili s ostarjelim bračnim partnerom, pri doživljaju blažih oblika nesposobnosti često se ne mogu osloniti na djecu koja su, prema gotovo svim istraživanjima, glavni oslonac i pomoć bolesnim roditeljima. Premda opća slika stanovništva Iža prikazuje mnogo otočana koji dožive duboku starost (i preko 90 godina), a koji su naučeni raditi do posljednjeg dana i potom mirno umrijeti, ipak, kada dođe do težih zdravstvenih problema, do ozbiljnijih oblika kronične nemoći, i ako nema djece koja bi se mogla i htjela brinuti o njima, javlja se potreba za profesionalnim pružanjem njege i zdravstvenih usluga – institucionalnom brigom. I premda je stav otočne zajednice da je »starački dom bauk za stare i sramota za djecu«, u takvim trenucima stariji Ižani moraju prihvatiti odlazak u dom na kopno. Tako 81-ogodišnja udovica, majka četvero djece koja su sva otišla s otoka, kaže: »Ja ne volim dom, ali 'ko mora poč', mora poč'. I ja ću morat' poč' jer me nema tko gledat'. Bilo bi super da u starom hotelu na Slancu naprave dom, a ne da me dopadne Zemunik. A i na njega moraš čekati godinama«. Ili 77-ogodišnja udovica, majka dvoje djece otišle s otoka, žaleći se na osamljenost, kaže: »Odmah bih otišla u dom da ga imamo na otoku«.

Druga linija teorijskih razmatranja u devedesetima gradila se na migracijskoj teoriji odluke (Wiseman, 1980), procesu prilagodbe pojedinca okolini prema kojemu se ostarjeli član odlučuje hoće li se ili ne, i kamo, seliti. Wiseman tvrdi da su kretanja (seljenja) potaknuta potisnim i privlačnim činiocima, kao što su klima i razina neprijateljske okoline, ili cijenom života, primjerice tržištem stanova. I ovdje se mogu uključiti migracije zbog ugodnosti, ali ako je riječ o otočanima povratnicima, onda je jedan od važnih razloga povratka prepuštanje stana u gradu djeci. Zatim, tu je i razlog »povratka u

¹² Prijevod engleskog termina *amenity* pojmom *ugodnost* u sebi sadrži sve kvalitete neke destinacije, primjerice ugodniju klimu, ekološki zdraviji prostor, dobru infrastrukturu i sl.

rodni kraj« – otočne povratničke migracije često se objašnjavaju tom sintagmom. Kada je jednom odluka o preseljenju donesena, slijedi izbor destinacije. U otočana on je najčešće zadan u trenutku odlaska s otoka; tek tada se može razmatrati posljedica migracije. S vremenom posljedice migriranja koje inicijalno predstavljaju poboljšanje mogu generirati nove potisno-privlačne činioce koji ponekad pokreću novo seljenje.

Više istraživanja potvrdilo je da odvojeno promatranje potisnih ili privlačnih činioca u manjoj mjeri može objasniti izbor mjesta odlaska nakon umirovljenja: potpuno je ako se i jedni i drugi činioći uzmu u obzir. Otočani naglašavaju osjećaj sigurnosti života na otoku, mir, tišinu. Tako i Kallan (1993, u: Longino, 2001: 112) sugerira da, premda su varijable individualne razine čvrsti predikatori migracija starijih ljudi, kontekstualne varijable i multirazinske interakcije poboljšavaju razjašnjavajuću snagu modela. Utjecaj nekih kontekstualnih varijabli kao što su klima, stupanj kriminaliteta ili troškovi života (za otočane i potisni i privlačni) variraju unutar podskupina starijih.

Završni konceptualni okvir razvijen tijekom devedesetih mogao bi se nazvati »modelom identiteta mjesta«. Cuba (1989, u: Longino, 2001: 108) raspravlja kako se seliti mogu »ja« i »tijelo«. Seljenje nekoga fizički u drugu sredinu ne znači nužno da je on preselio emocionalno. Otočani povratnici uglavnom pripadaju skupini migranata koji nisu nikada zaboravili korijene. Tomu je pridonio način njihova odgoja, pri čemu posebice naglašavaju dubok osjećaj obveze i brige za obitelj. I ovo je istraživanje ustanovilo snažnu emocionalnu vezanost otočana u migraciji za njihove otočne zajednice. Tako stariji i za mlađe Ižane koji danas žive u Zadru ili Splitu kažu: »Jako su vezani za selo, svi dolaze vikendom. Prije se to nije tako osjećalo, a jako je izraženo u zadnje vrijeme«. Što je pritom važnije: opća društvena kriza, težak i skup život u gradu¹³ ili još snažna povezanost iške otočne zajednice, obiteljska tradicija, sigurnost koju, ističu gotovo svi, pruža otok?

Pet iških priča

Slijedi pet otočkih priča u kojima je migracija ishodišna točka za razumijevanje životnog ciklusa svakog pojedinca. Svaki je sugovornik bio sudionik migracijskog procesa na specifičan način, ili je član njegove obitelji, najčešće dijete, migrant. Pet priča primjeri su najčešćih otočkih sudbina.

Prva priča

Turistički radnik star 60 godina, oženjen, bez djece. Rođen na otoku, srednju školu završio je u Zadru, bio je zaposlen u hotelijerstvu. Veći dio života proveo je na otoku; 1985. je otišao u Rijeku i tamo radio do 1991. Tada, u svojoj 50. godini, ostaje bez posla i vraća se na otok jer mu je »kao nezaposlenom lakše živjeti na otoku«. I danas je nezaposlen, a jedini izvor prihoda ostvaruje od rada u vrtu i masliniku. Živi u Velom Ižu u vlastitoj komfornoj kući sa suprugom. Kada je odlazio s otoka mislio je da je to odluka za kraće vrijeme. Razlozi za odlazak s otoka bili su mogućnost pronalaženja boljeg posla na

¹³ Svi otočani zadarskog arhipelaga »gradom« zovu Zadar.

kopnu i želja supruge. Nije požalio što se vratio, ali nije ni zadovoljan svojim životom na otoku. Razlozi nezadovoljstva su njegova nezaposlenost i izoliranost Iža. Izoliranost se osjeća to više što je svakim danom sve manje stanovnika, posebice mladih. Na pitanje kako žive stariji otočani u usporedbi s vršnjacima na kopnu, sugovornik odgovara da žive bolje jer je život mirniji i osjećaju se sigurnije nego na kopnu.

Druga priča

Šezdesetmogodišnji učitelj, oženjen i otac dvoje djece. Rođen je na otoku, a školovao se i cijeli radni vijek proveo, od 1949. do 1992., u Zadru. Djeca su se rodila na kopnu i nikada nisu živjela na otoku. Na otok »se vratio istog sata kad je došao u mirovinu«. Razlog odlaska na kopno bila je mogućnost njegova zapošljavanja i školovanje djece. Kada je odlazio s otoka razmišljao je da će na kopnu ostati »dok bude posla, a najduže do mirovine«. Nije požalio što se vratio i danas je zadovoljan svojim životom na otoku. Glavni razlog zadovoljstva pričinja mu »složen obiteljski život i mir i tišina otoka«, odnosno polaganiji tempo života od onoga u gradu. Ako treba u Zadru obaviti neki posao koji traje više dana, radije svaki dan putuje brodom nego da ostane u gradu. Živi u Ižu Malom¹⁴ u vlastitoj komfornoj kući sa suprugom, a djeca ih posjećuju svaki tjedan (kći koja živi u Zadru) ili jednom godišnje tijekom ljetnih praznika (sin koji živi u Zagrebu). Na pitanje kako žive stariji Ižani u odnosu na vršnjake s kopna, sugovornik odgovara da otočani žive lošije »jer je otok loše povezan s kopnom i susjednim otocima, niži je standard života (velika skupoća) i loša zdravstvena zaštita«.

Treća priča

Devedesetjednogodišnji udovac, otac dviju kćeri. Rođen u Velom Ižu, radni je vijek proveo radeći u poljoprivredi na otoku i ploveći na brodu kao konobar. Jedna kći otišla je s otoka 1958., a druga ostala na otoku i danas živi s njom i njezinom obitelji u zajedničkom kućanstvu. Živi od mirovine, godinama nije otišao na kopno, a slobodno vrijeme provodi sjedeći na rivi i promatrajući more. Na pitanje što ga je zadržalo na otoku dok je bio mlađi, odgovara – obitelj. Nije nikada požalio što je ostao živjeti na Ižu. Život mu je težak jer »već deset godina ne može raditi, samo dolazi naći se na klupi s društvom«. Uspoređujući život starijeg otočnog stanovništva s vršnjacima na kopnu, sugovornik smatra da nema razlike, »podjednako žive i oni tamo i mi ovdje, važno je samo u kojoj se mjeri djeca brinu za roditelje«.

Četvrta priča

Osamdesetjednogodišnja udovica, majka četvero djece. Rođena na Viru, sa suprugom, rođenim Ižaninom, 1957. doselila u Veli Iž. Nikada nije bila zaposlena već je radila u polju i čuvala stoku. Svo četvero djece otišlo je s otoka: 1958. najstariji sin u Australiju, 1960. sin i kći u Zagreb, i 1970. drugi sin bratu u Australiju. Jedan sin nije 23 godine bio kući. Živi sama u komfornoj kući, od suprugove mirovine koja »nije loša jer je naviga«. I u starosti je ostala živjeti na Ižu, gdje su je zadržali obitelj i prijatelji. S godinama su veze

¹⁴ Tako glasi službeni naziv na tabli pri ulasku u mjesto.

s prijateljima iz mladosti na Viru izbljedjele. Što se tiče osjećaja da nije rođena Ižanka, sugovornica odgovara: »Lijepo mi je, k'o da sam se ovdje rodila. Mene je narod prihvatio a i ja njega«. Današnjim životom nije ni zadovoljna ni nezadovoljna. Nedostaci otočkoga života su nedostatak mladih na otoku i loša zdravstvena zaštita. Ipak, glavna prednost je život u miru i tišini, i u još donekle očuvanoj prirodi. No njezin najveći problem je samoća, pa kaže: »Da ni' televizije kršćanin sam u domu bi poludio.« Uspoređujući život starijega otočnoga i kopnenog stanovništva, misli da se ipak na otoku živi bolje jer je život »mimiji, zdraviji, a i rad na vrtu svima je dodatni prihod«.

Peta priča

Rođena Ižanka, 77 godina, udovica, majka dvoje djece. Nije nikada duže živjela izvan otoka. »Nisam otišla zbog roditelja. Meni je bilo drago ovdje živjeti«. Živi sama u kućanstvu, u komfornoj kući, od obiteljske mirovine. Nije nikada bila zaposlena već se bavila okućnicom i uzgajala masline. Oboje djece otišlo je s otoka 1978.: sin u Njemačku, a kći u Australiju. Djeca rijetko dolaze, sin jednom godišnje, a kći nije bila sedam godina. Najveći joj je problem usamljenost i jako je nesretna zbog toga. Odmah bi otišla u dom da ga na otoku ima. »Ova pustoš više nije onaj Iž, k'o da sam s Marsa pala u grobnu tišinu. Nekada smo imali čitaonicu, bio je ples, sve puno ljudi, a sada pustoš. Puno je selo bilo mladosti, a danas pusto noć i dan. Spremila sam robu za ukop, a ključ stavljam s vanjske strane vrata da ljudi ne moraju provaljivati kada umrem«, kaže sugovornica. Na pitanje gdje stariji žive bolje, odgovara: »Na otoku, tu je ljepota, zelenilo, mir, ali samo ako imaš nekoga svoga da o tebi brine, inače je i ovdje teško«.

Zaključak

Iška populacija pripada malim otočnim populacijama otvorenog tipa, koje su vrlo osjetljive na apsolutne i relativne promjene kretanja stanovništva, to više što na otoku postoje samo dva naselja. Temeljni procesi koji su utjecali na demografsku sliku u 20. stoljeću bili su veliki ratni gubici u dvama svjetskim ratovima te snažna i kontinuirana emigracija. Uz različite demografske činioce, na kretanje stanovništva utjecali su i gospodarski. Depopulacija na Ižu započela je već 1921. i traje do danas. U razdoblju do 1948. smanjenje broja stanovnika rezultat je intenzivnih emigracijskih tokova, a u kasnijim razdobljima javlja se i denatalitet. U posljednjih pedesetak godina otok je izgubio 1625 stanovnika, odnosno Mali Iž se prema broju stanovnika smanjio šest puta, a Veli četiri puta.

Snažna depopulacija uzrokovana emigracijom i denatalitetom odredila je dominantan demoreprodukcijski proces na otoku – starenje. Svi pokazatelji dobne strukture govore o izrazito dubokoj starosti stanovništva. Ujedno su i snažni povratnički tokovi migranata koji su mirovine ostvarili radeći izvan otoka te tako povećavaju udio staroga u ukupnom stanovništvu. Starenje stanovništva ostavilo je tragove kako na izgled, tako i na funkcije dvaju otočnih naselja.

Premda na otoku postoje pronatalitetne institucije kao što je dječji vrtić i osnovna škola, opravdana je sumnja da, ako ne dođe do znatnijih promjena u životnim perspektivama za to stanovništvo (otvaranje radnih mjesta, oživljavanje gospodarskih grana koje imaju budućnost na otoku i sl.) i ponašanju mlađih otočana (onih koji i danas žive na

otoku, ali i iseljenika) koji bi pratili takve nove programe, Iž će ostati u skupini ugroženih otoka kojima prijete daljnje starenje populacije i izumiranje.

Postupnim napuštanjem tradicionalne ruralne pozicije otoka, izgradnjom novih ili obnovom starih kuća, razmjerno kvalitetnom opskrbom otoka u usporedbi s drugim otocima zadarskog arhipelaga, izgradnjom trajektnog pristaništa i uvođenjem redovite trajektne veze sa Zadrom, na otoku se primjećuju znakovi napretka. Ukupni je dojam da je modernizacija uglavnom rezultat visokog stupnja homogenosti iške zajednice u organizaciji svakodnevnoga života te privatne inicijative koja je vidljiva u više segmenata.

LITERATURA

- CVITANOVIĆ, Alfonso (1989). *Otok Iž*. Mjesna zajednica Veli Iž.
- FRIGANOVIĆ, Mladen (1990). *Demogeografija. Stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga.
- KING, Rusell i CONNELL, John (ur.) (1999). *Small Worlds, Global Lives: Islands and Migration*. London – New York: Pinter.
- KORENČIĆ, Mirko (1979). *Naselja i stanovništvo SRH 1857–1971*. Zagreb: JAZU.
- LAJIĆ, Ivan (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije*. Zagreb: Consilium – IMIN.
- LAJIĆ, Ivan (1994). »Pučanstvo hrvatskih otoka: posljednjih trideset godina«, u: *Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka*. Hvar: Ministarstvo pomorstva, prometa i veza Republike Hrvatske – Centar za razvitak otoka, str. 25–34.
- LAJIĆ, Ivan (1995). »Utjecaj novijih iseljavanja na demografski razvitak jadranskih otoka«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 11, br. 1, str. 89–117.
- LAJIĆ, Ivan (1997). »Suvremena demografska problematika jadranskih otoka«, u: *Nacionalni program razvitka otoka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, str. 13–32.
- LONGINO, Charles, Jr. (2001). »Geographical Distribution and Migration«, u: *Handbook of Aging and the Social Sciences*. San Diego: Academic Press, str. 103–124.
- NEJAŠMIĆ, Ivica (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus – IMIN.
- RUBIĆ, Ivo (1952). *Naši otoci na Jadranu*. Split.
- WARNES, Anthony M. (1992). »Migration and the life course«, u: T. Champion i T. Fielding (ur.). *Migration processes and patterns*. London: Belhaven Press, str. 175–187.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1997). »Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj«, u: *Nacionalni program demografskog razvitka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, str. 55–75.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate.
- WISEMAN, Robert (1980). »Why older people move«, *Research on Aging*, god. 2, br. 2, str. 141–154.

IZVORI

- Popis stanovništva 1961., knjiga 6, Vitalna, etnička i migraciona obeležja, rezultati za opštine, SZS, Beograd, 1967.
- Popis stanovništva 1961., knjiga 10, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953. i 1961., rezultati za naselja, SZS, Beograd, 1965.

Popis 1961., knjiga 16, Veličina i izvori prihoda domaćinstava, rezultati za naselja, SZS, Beograd, 1965.

Popis stanovništva i stanova 1971., rezultati za stanovništvo i domaćinstva, po naseljima i opštinama, opština Zadar, SZS, Beograd, 1972.

Popis stanovništva 1981., Stanovništvo – tabele po naseljima, općina Zadar, RZS, 1982.

Popis stanovništva 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, DZS, Zagreb, 1994.

Popis stanovništva 1991., dokumentacija 887, DZS, Zagreb, 1994.

Popis stanovništva 2001., DZS, Zagreb, 2002.

Sanja Klempić, Sonja Podgorelec

MIGRATION AND AGEING OF THE ISLAND POPULATION – FIVE STORIES FROM IŽ

SUMMARY

The paper analyses population development on the island of Iž during the period from 1857 to 2001, with special focus on the role that migration has on the ageing of the population. The processes that effected the demographic picture of the island during the twentieth century were high war loses in two world wars and continuous migration. Depopulation on Iž began in 1921 and has persisted until today. According to the last census, 557 persons live on the island, which is half the number that was registered in the first census. The dominant demo-reproduction processes are depopulation and ageing. All indicators in regard to the age structure show a very old population. At the same time, there is a strong return migration flow of persons that have received pensions after having worked elsewhere, which further increases the percentage of elderly in the overall population. Apart from analysis of the demographic data, the aim of the paper was also to determine the existing models of return migration, based on the example of several typical migration experiences. The authors attempted to illustrate the effect of migration on the life cycle of the Iž's older population through five typical island stories, collected in October 2001 while interviewing persons 60 or more years of age. If a major change does not occur in regard to the present trend of emigration of the younger population (creation of jobs, revival of economic activities that have a future on the island etc.) and in the behaviour of younger islanders (both those living at present on the island and those living elsewhere) who would accept such new programmes, Iž will remain in the group of islands that is threatened by further ageing and depopulation.

KEY WORDS: depopulation, ageing, emigration, return migration, pension migration

Sanja Klempić, Sonja Podgorelec

MIGRATIONS ET VIEILLISSEMENT DE LA POPULATION INSULAIRE: CINQ RÉCITS DE L'ÎLE D'IŽ

RÉSUMÉ

Les auteurs analysent l'évolution du nombre d'habitants de l'île d'Iž de 1857 à 2001, en se penchant particulièrement sur le rôle des migrations dans le vieillissement de cette population. Les processus ayant eu une influence décisive sur la structure démographique de l'île au cours du 20ème siècle ont été les importantes pertes causées par les deux guerres mondiales et l'émigration intense et constante. La dépopulation d'Iž débute dès 1921 et se prolonge aujourd'hui. D'après les résultats du dernier recensement, l'île compte 557 habitants, soit deux fois moins que lors du premier recensement. Les processus de reproduction démographique dominants sont la dépopulation et le vieillissement de la population. Tous les indicateurs de la structure des âges font état d'une très vieille population. Parallèlement, on observe de nombreux retours sur l'île de retraités, ce qui augmente la proportion d'habitants vieillissants dans la population. Outre l'analyse des indicateurs démographiques, cet article essaye de définir les modèles de migration de la population vieillissante en présence, d'après l'exemple de quelques expériences typiques de migration. L'influence des migrations sur les cycles de l'existence de la population vieillissante d'Iž est illustrée par cinq récits insulaires typiques, recueillis auprès de la population âgée de 60 ans et plus lors de l'étude menée en octobre 2001 sur l'île. Si la tendance à l'émigration des jeunes se poursuit et si l'île ne connaît pas de changement sensible dans les perspectives de vie de cette population (création d'emplois, redémarrage des branches économiques jouissant de perspectives de réussite sur l'île, etc.) et dans le comportement des jeunes insulaires (vivant actuellement sur l'île où l'ayant quittée) susceptibles de suivre de tels programmes, Iž continuera de figurer parmi les îles menacées de voir leur population vieillir et s'éteindre.

MOTS CLES: dépopulation, vieillissement, émigration, réinstallation, migration de retraités